

Proefschrift: Tot strafeinde in de gevangenis¹LUC ROBERT^a

- ^a Doctor in de criminologische wetenschappen, KU Leuven; Senior onderzoeker ('werkleder'), Operatieve Directie Criminologie, Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie (NICC), Brussel (Corresp.: Luc.Robert@just.fgov.be)

Eén van de oudste en meest bestudeerde vragen in penologisch onderzoek betreft de studie omtrent vervroegde invrijheidstelling. Wie komt er vervroegd buiten? Wat zijn de officiële en informele selectiecriteria? Hoe worden gedetineerden geselecteerd? Wat zijn de resultaten van diegenen die geselecteerd zijn voor vervroegde invrijheidstelling versus diegenen die niet geselecteerd werden? Over die vragen zijn de afgelopen eeuw ettelijke boekenplanken volgeschreven. In het onderzoek dat hier voorligt, veranderen we de gebruikelijke focus van diegenen die vervroegd de gevangenis verlaten, naar diegenen die blijven zitten. De centrale vraag bij het proefschrift is de volgende: Waarom blijven sommige langgestraften tot strafeinde in de gevangenis zitten? In deze bijdrage geef ik een beknopte samenvatting van het proefschrift.

Eerst een verduidelijking over de begrippen die centraal staan in het proefschrift. Een langgestrafte verwijst naar een definitief veroordeelde tot een vrijheidsstraf van meer dan drie jaar. De verantwoordelijke instantie voor de invrijheidstelling van langgestraften is sinds 1 februari 2007 de Strafvueroeringsrechtbank. Strafeinde staat in dit proefschrift voor het volledig tot op de laatste dag ondergaan van de ganse vrijheidsstraf. Aangezien het in de studie gaat over strafeinde in de gevangenis, wil dat zeggen dat de volledige vrijheidsstraf in de gevangenis is uitgeboet. Daaronder valt ook de terbeschikkingstelling van de regering en vanaf 2007 de terbeschikkingstelling van de Strafvueroeringsrechtbank. Er is in principe bij strafeinde geen ander mandaat waaronder de betrokkenen opgevolgd worden. De studie handelt over veroordeelden met een straf van een bepaalde duur; enkel zij kunnen op strafeinde de gevangenis verlaten. Veroordeelden tot een levenslange vrijheidsstraf kunnen enkel vervroegd de gevangenis verlaten en dan na het beëindigen van hun proeftermijn strafeinde bereiken of ze brengen de rest van hun natuurlijke leven in de gevangenis door tot ze overlijden. Strafeinde in de gevangenis, met een vrijlating nadien, is voor deze groep niet mogelijk.

Hoofdstuk één bevat de inleiding tot de centrale onderzoeksvraag. Historisch gezien is strafeinde in België de voornaamste modaliteit van invrijheidstelling geweest tot het begin van de jaren '90. Onder meer door toedoen van de overbevolkingsproblematiek vanaf midden de jaren '80 werden allerlei maatregelen genomen ten aanzien van voornamelijk kort(er)gestraften. Begin jaren '90 leidde dat tot het nagenoeg verdwijnen van strafeinde als modaliteit van invrijheidstelling. Echter, vanaf 1996 tot 2013 steeg het aantal langgestraften dat op strafeinde de gevangenis verliet van 27 tot 621, een factor van 23. Er zijn voorlopig geen specifieke cijfers beschikbaar over de periode na 2013 (met opsplitsing naar strafduur,...). De gedeeltelijke tenuitvoerlegging van de wet externe rechtspositie van 17 mei 2006 en de invoering van de strafvueroeringsrechtbanken in februari 2007 hebben die

1 De oorspronkelijke titel is: *Maxing out in prison: A study of pre-release long-term prisoners*, niet-gepubliceerd proefschrift Criminologische Wetenschappen, KU Leuven, 421p. (inclusief bijlagen). Dit proefschrift werd publiek verdedigd op 18 januari 2018. Promotoren van het proefschrift waren em. prof. dr. Johan GOETHALS (LINC, KU Leuven) en prof. dr. Alison LIEBLING (Prisons Research Centre, Cambridge University). De overige leden van de examencommissie waren prof. dr. Kristel BEYENS (Crime & Society Research Group, VUB), prof. dr. Ivo AERTSEN (LINC, KU Leuven), prof. dr. Stephan PARMENTIER (LINC, KU Leuven), met em. prof. dr. Frank HUTSEBAUT (Instituut voor Strafrecht, KU Leuven) als voorzitter.

tendens niet gewijzigd, het aantal invrijheidstellingen op strafeinde is ook na 2007 blijven toenemen.

Uit een zoektocht naar beschikbare literatuur bleek dat er amper studies bestaan die nagegaan hebben waarom sommige gedetineerden tot strafeinde achter de tralies blijven zitten. Deze studie komt dus tegemoet aan een lacune in bestaand onderzoek.

In hoofdstuk twee wordt meer ingegaan op de regelgeving en het functioneren van het systeem van invrijheidstelling voor langgestraften in België. Het onderzoek focust op langgestraften die qua tijdsvoorwaarde toelaatbaar zijn tot een modaliteit van invrijheidstelling. Er is van bij de start gekozen om het accent op deze groep te leggen, niet op hoe zij het doen na invrijheidstelling. Of gedetineerden echt op strafeinde de gevangenis verlaten hebben, is nadien nagegaan op basis van SIDIS-Griffie, het nationale datamanagementsysteem van DG EPI.

Aan de hand van regelgeving, literatuurindicaties en observaties in de beginfase van het onderzoek is een model over strafeinde ontwikkeld dat twee beslissers centraal stelt: de Strafvuiteringsrechtbank en de veroordeelde zelf. Op basis van dat model zijn hypothesen geformuleerd. Acht hypothesen haken in op de formele besluitvorming, de Strafvuiteringsrechtbank, vier op de besluitvorming van gedetineerden.

Hoofdstuk drie bevat de methodologie van het onderzoek. De studie vond plaats in de gevangenis van Andenne, een zwaarbeveiligde gevangenis waar ten tijde van de dataverzameling zo'n 400 veroordeelden verbleven. De dataverzameling in de gevangenis van Andenne gebeurde overheen een periode van ca 2,5 jaren, van juli 2007 tot en met begin december 2009. Tal van voorbereidende en achtergrondgegevens werden verzameld, waaronder meerdere weken observaties en vele informele gesprekken, het doornemen van (quasi) alle dossiers van alle personen die op een bepaalde datum in de gevangenis verbleven ($n = 386$) en het interviewen van 40 personeelsleden.

De eigenlijke dataverzameling betrof interviews met 60 langgestraften (waarvan 58 op cel) en een studie van het dossier van deze veroordeelden, met bijzondere aandacht voor alle informatie over hun invrijheidstelling (lopende procedures, beslissingen Strafvuiteringsrechtbank,...). Uiteindelijk konden 56 veroordeelden in de studie behouden blijven. Deze zijn op basis van hun strafrestant en van hun eigen standpunt ten aanzien van strafeinde ingedeeld in vier groepen: de strafeinde groep ($n = 26$), een 'laatste kans' groep ($n = 9$), een groep vervroegde invrijheidstelling ($n = 11$) en een groep levenslang veroordeelden ($n = 10$) als vergelijkingsgroep. De interviews met veroordeelden aan de hand van een uitgebreide topiclijst duurden tussen 36 minuten en meer dan 7 uren (weliswaar niet in één gesprek). De gesprekken mochten van de gedetineerden na ondertekening van een *informed consent* document geregistreerd en getranscribeerd worden en de inhoud is vervolgens samen met dossiergegevens geanalyseerd.

Anderhalf jaar na afloop van de dataverzameling in Andenne is SIDIS-Griffie geconsulteerd om na te gaan of en hoe gedetineerden de gevangenis verlaten hadden (zowel de gedetineerden die geïnterviewd waren als gedetineerden van wie het dossier eerder was doorgenomen). Deze gegevens maakten het mogelijk om enkele van de hypothesen kwantitatief op een groter aantal te beoordelen. Voor diegenen die de gevangenis onderhand verlaten hadden, kon met logistische regressiemodellen worden bekeken of variabelen uit de hypothesen een invloed hebben op de manier waarop men de gevangenis verliet: vervroegd of op strafeinde.

In hoofdstuk vier komen de resultaten van het onderzoek aan bod. De hypothesen gelinkt aan de formele besluitvorming verwijzen naar 1) het ontbreken van een goed sociaal reclasseringsplan, 2) een (ver)hoog(d) risico op het plegen van nieuwe ernstige strafbare feiten, 3) het veroordeeld zijn wegens zedenfeiten, 4) het hebben van een burgerlijke partij, 5) geen uitgaansvergunningen of penitentiaire verlopen hebben, 6) het niet vragen van elek-

tronisch toezicht of beperkte detentie; 7) problemen hebben met het verblijfsrecht; en 8) een problematisch detentietraject hebben. De hypothesen gelinkt aan de besluitvorming van de veroordeelde focussen op: 1) negatieve ervaringen met vervroegde invrijheidstelling, waaronder eerder herroepen zijn; 2) de impact van negatieve beslissingen omtrent vervroegde invrijheidstelling; 3) een strafrestant dat korter is dan de periode van de proeftermijn indien men een voorwaardelijke invrijheidstelling zou bekommen; en 4) zeer weinig of geen sociale contacten buiten de gevangenis.

Wat de 56 veroordeelden betreft, blijkt uit de data dat geen enkel element in een specifieke hypothese van doorslaggevend belang is bij strafeinde. Er zijn op dat vlak bovendien geen duidelijke verschillen tussen de vier groepen. Alle hypothesen zijn ook op hun onderlinge samenhang bekeken. Geen enkele configuratie van elementen komt meermaals voor. Uit het beschikbare materiaal komt wel naar voor dat veroordeelden allemaal tot op een bepaald ogenblik in hun straf een vervroegde invrijheidstelling willen en dat ook (minstens naar eigen zeggen, niet steeds op basis van administratieve gegevens) nastreven en er moeite voor doen. Op een bepaald ogenblik bereiken ze als het ware een kantelmoment. Dat kantelmoment ligt voor de veroordeelden in de strafeinde groep al achter zich, voor de 'laatste kans' groep wordt het in de zeer nabije toekomst geponeerd en in de groep vervroegde invrijheidstelling verwijzen gedetineerden naar een moment in de verdere toekomst waarop voor hen een vervroegde invrijheidstelling niet meer hoeft. De elementen die meespelen bij dat kantelmoment en het ogenblik in hun straf (ten aanzien van hun strafeinde), zijn zeer divers. Verder onderzoek zou hierover meer duidelijkheid kunnen verschaffen.

Het kwantitatieve luik van de studie betreft 231 veroordeelden die de gevangenis al verlaten hebben. Logistische regressies voor deze groep en vervolgens voor de groep veroordeelden met een verblijfsrecht kunnen volgens de laagste indicator (Cox & Snell pseudo R^2) 45% van de geobserveerde variantie van de afhankelijke variabele verklaren. Kenmerken die samenhang vertonen met strafeinde, zijn onder meer de strafduur (te korter de straf, te meer waarschijnlijk dat men tot strafeinde blijft), veroordeeld zijn wegens seksuele feiten (enkel voor de totale groep; bij de test voor veroordeelden met een verblijfsrecht is dat niet significant) en het niet hebben van uitgaansvergunningen en/of penitentiaire verloven (enkel voor de test voor personen met een verblijfsrecht is dat nagegaan).

In een laatste deel, de discussie en conclusie, rijzen enkele vragen over een discretionair systeem van invrijheidstelling zoals dat in België voor de langgestraften bestaat. Drie grote kritieken die teruggaan tot discussies die vooral in de jaren '70 en vroege jaren '80 leefden, komen daarbij op de voorgrond. Een eerste betreft de kritiek van 'strafdispariteit', de ongelijkheid in straf die door toedoen van een systeem van vervroegde invrijheidstelling bestaat tussen personen die omwille van gelijkaardige feiten een zelfde straf opgelegd krijgen, maar waarvan één al snel de gevangenis kan verlaten, terwijl een ander de ganse straf achter de tralies uitboet. Deze ongelijkheid volgt niet uit de feiten, maar uit het systeem van invrijheidstelling en de besluitvorming die daarmee gepaard gaat. Een tweede kritiek betreft het aanzetten tot onecht gedrag om zo vroeg als mogelijk de gevangenis te kunnen verlaten. Dat kan gaan van het aanleveren van attesten zonder de intentie te hebben op een bepaalde plaats te gaan wonen, vorming te volgen of te gaan werken, tot het beginnen betalen van de burgerlijke partij puur in functie van een vervroegde invrijheidstelling. Een derde punt van kritiek betreft de negatieve effecten van het systeem van invrijheidstelling en de impact op gedetineerden. De 'pijnen van vervroegde invrijheidstelling' die uit de studie naar voor komen, zijn onder meer de onvoorspelbaarheid van de procedure en de beslissing van de Strafvuiveringsrechtbank, de onzekerheid over de datum van invrijheidstelling, gevoelens van opnieuw veroordeeld te worden (bij afwijzingen door de Strafvuiveringsrechtbank), hopeloosheid, woede, frustraties.

De ultieme vraag is of gedetineerden en wijzelf als samenleving uiteindelijk het best af zijn met het huidige systeem van invrijheidstelling, met een selectiemechanisme dat sterk gebaseerd is op toekomstige perspectieven. Die vraag vergt normatieve keuzes en stellingen, naast nodige empirische inzichten die er in België vooralsnog niet zijn. Deze studie biedt alvast een bescheiden aanzet tot verdere reflecties over invrijheidstelling in België.